

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 3 1978

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör

Landsantikvarie Dag Widholm, Lund

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund

Fil. dr. Anna-Christina Meurling, Lund

innehåll

	Sid
Nils-Erik Forssell: Mot ryssen och vargen	1
Bozena och Marck Wyszomirski: Tre nyupptäckta skålgropsstenar	23
Aktuellt om antikvariskt	
Robert B Nagmer: Undersökt i Johannishus	27
Anita Esping-Bodén: Befästningarna i Kristianstad	28
Anders Lindahl och Jan-Erik Augustsson:	
Medeltidsarkeologi i Halmstad	30

Mot ryssen och vargen — kring en 1700-talspatriot

Av Nils Erik Forssell

Fig. 1. Varglapp funnen vid restaurering av Örkel-
lunga kyrka 1928. Foto: Folklivsarkivet, Lund.

Den 28 juni 1749 förrättades i Örkel-
lunga och Rya pastorat en visitation av
biskopen i Lund *Johan Engeström*, som
gjorde sig väl underrättad om tillståndet i
församlingarna. Bland ledande socken-
män, som slutit upp, framträdde översten
vid Kungl. Kronobergs regemente *Berndt
Wilhelm von Liewen* från Lärkesholm i
Örkellunga.¹⁾

Några dagar senare, då biskopen åter-
vänt till Lund, fick han mottaga ett för-
nämligt besök. Han gästades då av *Carl
Linnaeus* på dennes landskapsresa genom
Skåne. Att Linnaeus' besök hos Enge-
ström resulterade i värdefulla informa-
tioner om landskapet må synas självklart
— vem kunde lämna sådana om inte just

biskopen. Som ett resultat av samtalet
antecknar Linnaeus "Herr biskopen
Engeström berättade om åtskilliga hus-
hållsrön, som han nyligen sett hos övers-
ten baron Liewen, varföre ock blev beslu-
tit att till honom anställa resan."²⁾

Vem var då denne *Liewen*, vars hus-
hållsrön så fängade Engeströms och Lin-
naeus' intressen? I den sparsamma, all-
mänt tillgängliga traditionen kring ho-
nom har han kallats en *patriot*. Detta sä-
ger väl inte så litet, men uttrycket måste
då först analyseras för att förstås rätt.
Med patriot förstås i nutida mening en
fosterlandsvän, helst med vapen i hand.
Men det ligger en äldre innebörd i ordet
också, och den är högst fredlig. Denna

tolkning möter exempelvis i Kungl. Patriotiska Sällskapet, som just verkar för att hedra fredliga insatser.

Om von Liewen kan sägas, att han var en god patriot i de båda här antydda bemärkelserna — men mest i den senare, den fredliga. Han var en son av tolfte Karls krigiska tid. Men huvuddelen av sitt liv — på Lärkesholm — framlevde han under ett helt annat förtecken. Inte så att han gav upp kampen. Men i stället för fienden *ryssen* kom en annan motståndare, som han menade sig kunna bringa på fall. Det var *vargen*.

Som namnet antyder, räknade Liewen sin härkomst från Baltikum och tillhörde en på riddarhuset introducerad friherrlig ätt av tyskt ursprung.³⁾ Född i Estland den 6 febr. 1685 och son till översten i romersk-kejsarlig tjänst Bernt Otto von Liewen, som avled strax före hans födelse, och dennes maka Lucia von Wartensleben, inträdde Berndt Wilhelm i krigstjänst år 1700. Sex år senare avancerade han till löjtnant.

Under dessa år fick han utstå krigets alla vedermödor under kommenderingar till Polen, Finland och i sin egen hemprovins, deltog i träffningarna bl.a. vid Klissow och Ljesna och i Revals försvar. Upprepade gånger blev han tillfångatagen och plundrad.

Anländ till det svenska fastlandet efter Baltikums fall inför det ryska trycket utnämndes Liewen år 1711 till kapten vid Västmanlands regemente, undsatte garnisonerna i Stralsund och Wismar, kämpade med Stenbock vid Gadebusch, fick dela fångenskapens vedermödor efter kapitulationen vid Tönningen för danskarna men lyckades göra sig fri, återvända till Sverige och återinträda vid västmanlänningarna. Åter synes han ha kommende-

rats till Stralsund, som hårt belägrades. Det var vid denna tid, som en svensk ryttare klappade på stadsporten och tillsammans med några följeslagare släpptes in. Det var kungen själv.

År 1717 placerades Liewen såsom kapten vid Smålands femmänningsinfanteri. Nu fick han möta befäl och meniga, tillhörande de bygder, där det regemente hörde hemma, som han sedermera skulle taga ledningen över: Kronobergs regemente. Nyutnämnd major deltog han i belägringsstyrkan vid Fredrikshald i de dagar, då skottet blev kungens död och stormaktsväldets fall.⁴⁾

Om Liewens fortsatta insatser på officersbanan kan här i korthet nämnas, att han erhöll fullmakt som överstelöjtnant vid Kronobergs regemente år 1739, avancerade enligt turordning till överste där år 1746, blev generalmajor tio år senare och år 1759 generallöjtnant samt erhöll avsked samma år, 74 år gammal.⁴⁾

Av Kronobergs regementes historia framgår, att regementet deltog i ryska kriget åren 1741—45 och i sjuårskriget åren 1757—62. Deltagandet i det förra synes mest ha omfattat garnisonstjänstgöringar i Sydsverige till provinsens försvar. De upplysningar som står att hämta för Liewens del äro få och intresselösa. Vid sjuårskrigets utbrott heter det "regementschefen friherre von Liewen kunde såsom gammal, sjuklig och boende i Skåne föga utträtta". Men i regementets rullor återfinnas under dessa år fyra söner till honom.⁵⁾

Men "vår gamla dröm om bragder och om ära förflyttades till någon fredlig trakt" säger Esaias Tegnér. Av samma skäl föredrog Liewen såsom fredlig patriot att avstå från sin rätt att bebo översätebostället Tegnaholm vid Växjö.⁶⁾ Andra drömmar hade han länge närt och om-

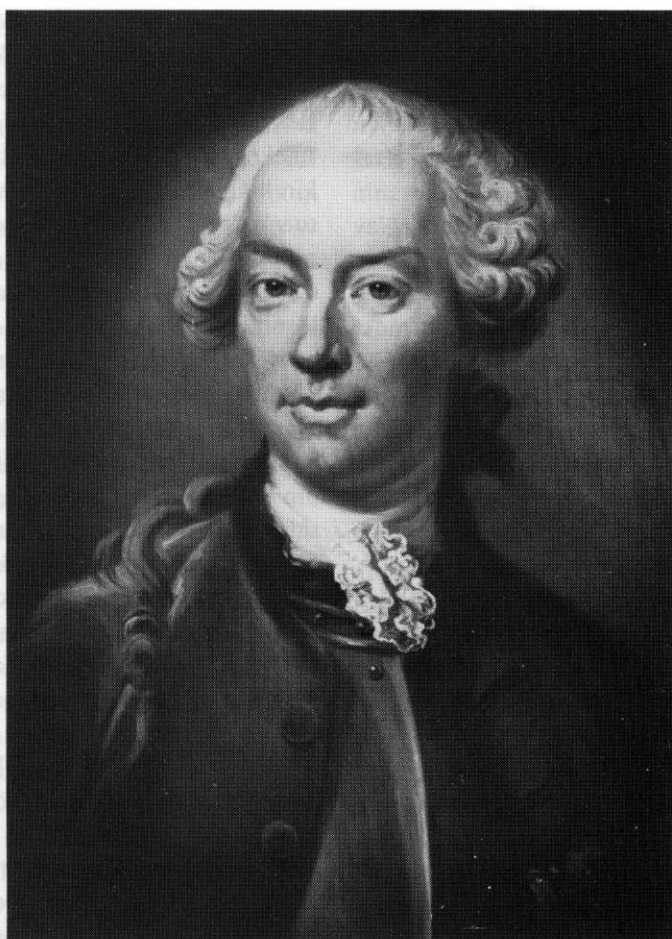

Fig. 2. Porträtt av Berndt Wilhelm von Liewen i Kronobergs regementes samlingar. Foto: Folklivsarkivet, Lund.

satt i en annan trakt. Sedan år 1730 var han bosatt å sin nyförvärvade egendom Lärkesholm i Örkelljunga. Här kände han sig riktigt hemma, och det var här han utförde sitt egentliga livsverk.

Den 10 maj år 1722 hade han ingått äktenskap med grevinnan Anna Magdalena Taube. Hon var född den 16 april år 1697 och dotter till riksrådet, greve Gustav Adam Taube och friherrinnan Anna Dorothea von Fersen. Lilksom sin make tillhörde hon en gammal tysk-baltisk adelsläkt.⁷⁾

Makarnas hemvist under de första äktenskapsåren äro icke kända. Mot slutet av 1720-talet kan familjen spåras till Maltesholms gods i Östra Sönnarslöv. Här residerade då Skånes rikaste man, den originelle friherren Malte Ramel, som var gift med en släkting till Liewen. Ramel höll här eget hov, och den gästfrihet som här bjöds släkt och vänner överensstämde säkerligen med god tradition vid de skånska herresätena. I gengäld kunde väl gästerna göra skäl för sig på något sätt. Mellan familjerna Ramel och Liewen knöts

bestående kontakter, vilket bl.a. framgår av Örkelljunga församlings kyrkoböcker, där dopen hos Liewens äro införda.⁸⁾

Men redan år 1731 bryter så familjen upp för att — så som redan nämnts — taga Lärkesholm i besittning.

Sannolikt är, att Liewens förvärv av godset, varmed även förenades grannsäteriet Lärka, möjliggjordes med ekonomiskt stöd av hans svärfar, riksrådet Taube, som strax före sin död år 1732 förvärvade Krapperup.⁹⁾

Om godscomplexet Lärkesholm—Lärka, som här i framställningen oftast endast benämnes Lärkesholm, finns upplysningar att hämta ur goda källor. Enstaka notiser möter redan i Lunds ärkestifts urkundsbok från tiden före år 1510. En omfattande historik under tiden från c:a år 1580 fram till 1800-talets slut är samlad av Martin Weibull i "Skånska samlingar" år 1892.¹⁰⁾

"I fullständig avskildhet högt uppe i det skog- och sjörika området mellan Hallandsås och Göingebygden ligger den lilla herrgården Lärkesholm. Sent och långsamt trängde bebyggelsen hit upp; socknen där gården ligger — Örkelljunga — har fått sitt namn av öken, ödemark. Strax intill går den gamla vägen från nordvästra Skåne mot Markaryd och Uppsverige, i fredstid ett handelsstråk, men i krigstid den stora härvägen för danska och svenska trupper". (Alf Åberg)¹¹⁾

En resumé av Lärkesholms historia i första hand avseende tiden fram till Liewens övertagande kan här vara på sin plats.

Under 1500-talets första decennium synes osäkerhet ha rätt rörande äganderätten till godset, och denna har upprepade gånger prövats vid härads- och landstingen. Den 30 augusti år 1508 heter det i är-

kestiftets urkundsbok: "Jöns Laurentsson i Oxlöf som höll ting för Bengt Jepson, rätta tingshörare i Norre Aszbohäradt, bekiende och witterligt gjorde, at Lackegården hafwer altid legat under kirckan och biscopssädet, hwar om finnes tuenne bref tillforende annoterade 1504, men detta dat. 1508". — Flera vittnesmål synas peka mot en för kyrkan fördelaktig lösning. Och den 3 februari år 1509 heter det "Arild Jenszon, landstingsskrifware i Skååne, som saat i dommare städt, bekiende och ytterligt gjorde, att många förnämlige män hade granskat och leedt om Ladke och Ladke fångh, hwilcket sigh således hafwer, at ther äre tree byggestæde, ett hörde till biscopssädet, thet andre till Örckeliunga kyrckia och thet tridie haer warit till cronan, och werdege fader, biscop Börge bödh laga höfd på thet som kom till hellig kyrckians deel. Daterat 1509."¹²⁾

Reformationens seger i Danmark vid mitten av 1500-talet medförde radikala ingrepp från kungamaktens sida i Skåne, varigenom kyrkogods i stor utsträckning överfördes i kronans ägo. Detta resulterade sedan i en generös bytespolitik från konungens sida, varigenom den skånska adelns godsinnahav betydligt ökades. Dess storhetstid under 1500-talet får ses i icke ringa mån mot bakgrunden av de nya förvärven.¹³⁾

Enligt senare reduktionshandlingar rörande Lärkesholm tillbytte sig år 1585 Kjerstin Lindenow godset av Fredrik II. Hon var änka efter Sten Bille och tillhörde en av Skånes största jordägande ätter. Weibull framför ett antagande, att vid den tiden större delen av hemmanen i Örkelljunga och angränsande socknar hörde under godset. — Förmodligen genom arv kom det senare vid okänd tidpunkt i släkten Svaves hand. Ägare blev Arild Svave,

som skrev sig som herre till Näsbyholm och Lärkesholm. Han avled här år 1689.

Arild Svave fick uppleva försvenskningens periodens alla påfrestningar, vilka voro särskilt kännbara i denna bygd. När Karl XI med sin här hösten år 1676 bröt in över gränsen till Skåne, bortfördes tio av ägarens bästa hästar. Den 26 november utplundrades och ödelades herrgården av en finsk truppstyrka på väg till hären. I en skrivelse till generalguvernören Fabian von Fersen klagade Svave sin nöd. De byggnader, som då fanns på Lärkesholm och nu uppgått i lågor, hade han nyligen själv låtit uppföra och därpå använt en stor del av sina tillgångar. Ytterligare lidanden skulle falla på hans lott till en del beroende på den misstänksamhet, som Karl XI hyste mot de danska adelsmän, som dröjt kvar i provinsen. År 1667 hade Lärkesholm erhållit sätesfrihet, som dock indrogs några år senare. Men av kunglig nåd förlänades år 1682 ånyo sådant privilegium åt Svave under åberopande, att gården blivit förstörd under kriget. Härigenom vann han en viss upprättelse.

Genom arv kom Lärkesholm efter makarna Svaves fränfälle att tillfalla en släkting Mattias Bagge av Söderby, som redan år 1703 sålde godset till guvernementssekreteraren Lars Ekström. Det var redan då pantsatt till honom. Ekström, som skapat sig en betydande förmögenhet, adlades följande år under namnet Adlermarck, avancerade till höga ämbeten i Svea Hovrätt. Han tog aldrig säte på Lärkesholm, som han år 1730 sålde till von Liewen.¹⁴⁾

Som en av den nye ägarens första åtgärder på godset må framhållas hans grundliga genomgång av dess gränser, som han låter utmärka i terrängen med gärdesgårdar och rösen, ett arbete som tog lång tid i anspråk och fick vederbörli-

gen lagfästas.¹⁵⁾ Gränsrören fick namn sådana som Tauberör, Vilhelminerör, Persrör o.dyl. — I övrigt krävdes av den nye godsherren hårda tag i förening med goda initiativ för att framtidsförhoppningarna skulle infrias.

Enligt senare företaget lantmäteri hade Lärkesholm — Lärka säteri vid denna tid en samlad ägovidd av 3.577 tunnland och 16 kappland. Egendomen omsluter två sjöar: Lärkesholmssjön (150 tld) och Sjöhultssjön (40 tld). Enligt 1671 års jordrefningsprotokoll taxerades den till fem hela hemman. Lärkesholm förefaller nästan som herrskapsbyggnaden med tillbehör, Lärka som dess ladugård.¹⁶⁾

Kvantiteten av skördat utsäde och ängs-avkastning är sålunda större för Lärka och de underliggande torpen än för själva Lärkesholm med underliggande. Impedimenter finnas och bestå mest av ljungmarker, mossar och moras. Ollonskog finnes upptagen jämte tillgång till gott mulbete samt nödig eldbrand av al och björk i skogen. Detta framgår av en skattelägningshandling från år 1696.

Den utvinning och förädling av myrmalm, som ägt rum under Svaves tid, hade för länge sedan upphört.¹⁷⁾

”Stora och täta skogar af en vidd, som man ej fullkomligt kände, betäckte hela arealen” säger Weibull.

Sålunda kan det fastslås, att Lärkesholm får klassificeras såsom en typisk skogsegendom med dominans av lövträd. Inslagen utgöres av nämnda vattendrag och impedimenter, vilka skulle bli föremål för särskilda insatser från Liewens sida. Härom mera senare.

Till huvudgården Lärkesholm hörde 21 s.k. utbyggen, varterade beräknat till 1/8 hemman, samt 8 torp. Till Lärka hörde likaledes 13 utbyggen, likaledes varterade om 1/8 dels hemman samt 4 torp. Åborna

och torparna voro hoveripliktiga.

Övriga inom Örkelljunga socken belägna och godset tillhöriga hemman voro:

Tockarp	— 15/12 mtl
Harbeckshult	— 5/8 mtl
Nissakäll	— 1/3 mtl
Stivelsmässe	— 1/3 mtl

Härtill kom Salomonshög¹⁸⁾ i Grevie socken om 1/3 mtl och ett mindre hemman i Bälinge i Oderljunga socken.

Vid Liewens tillträde kvarstod ett äldre karaktershushus på gården, troligen uppfört av Svave och sedan länge obebott. Huruvida de få byggnadsrester av sten, som ännu förvaras på Lärkesholm, härröra från denna byggnad eller en ännu äldre är ovisst. För Liewens vidkommande blev det att uppbygga herrgården från grunden. Under 1740-talet eldhärjades byggnaden men blev därefter väl iståndsatt av honom.

Den nya karaktersbyggnaden var en korsbyggnad av furutimmer med knutar och täckt med bokspån. Utom utbyggena, som bildade korset, höll den en längd av 42 alnar och en bredd av 24 alnar. Under byggnaden fanns en välvd källare, och vinden var inredd med 6 mindre kammare.

Ladugården hade fyra längor av trä. Mellan denna och karaktershuset gick stora vägen mellan Markaryd och Spången fram.

Lärka gård hade en åbyggnad av trä, 43 alnar lång och 15 alnar bred, som inrymde sal och sex kammare.

Utbyggena och torpen hade rökstugor med s.k. herbergshus vid gavlarna. Detta kallas "en inredning på i orten vanligt sätt". Stugorna hade fönster på taken mellan sparrarna.

Tyvärr finns ej mera detaljerade beskrivningar eller bilder av byggnaderna på Lärkesholm. Anledning finns dock för-

moda, att herrgården i all dess enkelhet motsvarade vad som enligt gängse uppfattning i skogsbygden passade en herremann. Karaktershuset blev också "logabelt inrett" — såsom en besökare uttryckte sig.¹⁹⁾

Såsom här antytts ställdes den nye godsherren inför problem av olika slag. Att nyodlingar måste igångsättas var uppenbart, men att dessa såvitt känt är ej fingo någon större omfattning är ägnat förvåna. Det var de många vattendragen, som fångade Liewens intresse. Som en skicklig vattenbyggare skulle han göra en betydande insats och sitt namn känt. I samband härmed ådagalägger han sitt intresse för fiskodling. Har detta hans intresse väckts under vistelsen på Maltesholm inför den karpodling, som förekom där i den stora slottsdammen?²⁰⁾

Enligt tradition i bygden kunde han för sina anläggningsarbeten anlita sina smålänningar. Uppgiften är säkert hållbar. I Kronobergs regementes historia uppges, att knektarna vid denna tid sysselsattes med arbetskommenderingar i Skåne.²¹⁾ Känt är ju, att kronans officerare i äldre tid utnyttjade sina kompanier i enskilda företag.

Sålunda kunde familjen Liewen framleva sitt liv på Lärkesholm. Ett gods skapar en social enhet av dem som bor och verkar där — av naturliga skäl. Vissa gränser dragas mot yttrevärlden. Så tycks genom tiderna ha varit fallet just på Lärkesholm. Som skäl härför kan också anföras det — efter skånska förhållanden — betydande avståndet till socknens centrum kyrkbyn. Familjen Liewens, erkännerligen husfaderns flärdfrihet och folklighet bidrog säkerligen att skapa en god anda hos godsets folk.

En vardagsepisod, återgiven av Weibull, ger en sympatisk bild av en gods-

herre, främmande för alla later. En bonde stannade en dag vid gårdssmedjan på Lärkesholm och bad smeden därinne sko hans häst. Smeden efterkom hans önskan. Då mannen ville betala, visades han upp till gården. När han trädde in här, fick han se den sotige smeden sitta vid grevinns sida. Det var Liewen själv. Och bonden fick en matbit, innan han åkte vidare efter sin nyskodda häst.²⁾

Men Liewen isolerade sig ej från den församling, där han hörde hemma. Såsom Nils Arvid Bringeus i sin bok om kyrkans tjänare i Örkelljunga omtalar²³⁾, tog han livlig del i de präst- och klockarval, som ägde rum under hans tid. Mot valet av Gustav Coccius till kyrkoherde år 1732 uppträdde han, stödd av sina underlydande på godset. Coccius blev ändå utnämnd. Dessvärre motsvarade den nye herden alls inte förväntningarna och blev anmäld hos Domkapitlet för brister i levnadssätt och tjänsteutövning. Men Liewen framträdde nu till den anklagades försvar, och en dotter till denne fick under någon tid vistas hos familjen på Lärkesholm.²⁴⁾ År 1761 kallades på Liewens initiativ pastorn Nils Hallström från Karlskrona till kyrkoherde men vid val av efterträdare till denne lyckades han ej genomdriva sin önskan.

— Under 1760-talet hade han en egen själasörjare, pastorn Jakob Didrik Stare. Dennes missiv till Lärkesholm styrker i viss mån den här framförda aspekten på Lärkesholm som en "värld för sig själv." — Men namnet Liewen möter ofta i församlingens dopbok, ungherrarna Liewen i egenskap av faddrar och grevinnan som gudmor.²⁵⁾

Under 1730- och 1740-talen var Liewen ivrigt verksam. Närmast framträder — som ovan framhållits — hans insatser som vattenbyggare och fiskodlare. De

svenska fiskdammarnas historia har först i senare tid varit föremål för en samlad bearbetning. Otvivelaktigt är, att hans insatser på området får anses betydelsefulla. Över femtioalet dammar anlades. Mellan dessa ordnades kommunikering medelst dämmen och kanaler. Hela systemet, som närmast var lokaliserat på Norrängaområdet i herrgårdens närhet fungerade alltså så, att vattnet i dammarna kunde överföras dem emellan. Härigenom lyckades man hålla dem friska. Och bottenlammet, som kunde bestå av förruttnad ljunng och annan växtmassa, kunde erbjuda god åkerjord. Fisken bestod av karp, ett välkommet inslag i dåtidens naturhushållning. — För fisket i sjöarna konstruerade Liewen nya redskap, och kvarnarna istandsattes.²⁶⁾ Till allmän förnöjelse arrangerade han också framför herrgården en vattenkonst, vars stråle sprang 15 alnar i höjden.²⁷⁾

Men Liewen skulle skaffa sig ryktbarhet på ett annat område. Den kampduglige karolinen ställdes på sitt eget gods inför en ny fiende. Och bekymret inför denna fiende kunde han dela icke bara med ortens allmoges utan hela landets, åtminstone i skogsbygderna. Denna fiende var alltså inte ryssen utan *vargen*.

Av tillgängliga länsstatistiker framgår, att intill mitten av 1800-talet var vargståndet betydande i norra och mellersta Sverige. Enstaka djur smögo sig över gränsen till Skåne, där kostlig spis väntade bland ollonsvinen och betesdjuren. Under kalla vintrar bröto sig inkräktarna in i stallarna. — Situationen återspeglas i gällande lag och 1664 års jaktstadga, som ålade bönderna att möta upp till vargjakter. Uteblivande straffades med böter. Vissa redskap, framför allt vargnät anbefalldes. Jakterna anordnades med skall-

Fig. 3. Varggrop i Rya sn, Skåne. Foto: Folklivsarkivet, Lund.

gång enligt uppgjorda ordningar, som kunde varieras med hänsyn till lokala förhållanden. För ledningen svarade kronobetjante. En skallordning för socknarna i Norra Åsbo antogs så sent som år 1858.²⁸⁾ I nyssnämnda stadga lämnades även föreskrifter om varggropar. Fem sådana har påträffats i Skåne, därav en i Riseberga

och en på Bjärsgårds ägor norr om Klippan. Denna senare, som är anlagd med stor omsorg och invändigt stenkädd, har nyligen upprepats.²⁹⁾

Genom auktion år 1844 försålles vid Örkelljunga kyrka "omkring 400 st. gamla så kallade Wagnätslappar af målad segelduk samt 130 st. qwarterlånga jern-

pikar." Denna jaktmateriell, varav spår även anträffades vid kyrkans restaurering åren 1928—29, omfattade även nät och tåg. Allt hade förvarats på kyrkvinden och befanns sakna ägare. År 1843 hade stämman hållits rörande redskapen, men någon användning av dem kände man då inte till. Denna låg sålunda långt tillbaka i tiden.³⁰⁾ Bengt Salomonsson framför i en uppsats om vargjakt och vargfångst i Skåne gissningen, att de härröra från den danska tiden.³¹⁾ Nils Arvid Bringeus, som i sin bok "ÖRKELLJUNGA folkminnen" lämnar en redogörelse för dem, söker ej datera deras uppkomst men anför följande: "Med hänsyn till von Liewens negativa inställning till vargskall och den dominerande roll han spelat i socknens liv är det troligt, att jaktredskapen

kommit ur bruk under 1700-talets mitt och det förefaller osannolikt, att de senare använts på grund av vad som ovan framkommit. Därmed är ej sagt, att vargskallen upphörde lika tidigt"³²⁾

— Om den skallordning, som fastställdes år 1858, är redan sagt.

Men nu inte till händelserna i förväg!

Bengt Salomonsson påpekar, att 1700-talet utmärktes av ett ivrigt experimenterande med och uppfinnande av olika medel att taga död på vargar.

Liewen, som väl själv hämtat tidigare erfarenheter av vargens härjningar i det till de vargrika ryska skogsområdena gränsande Baltikum, fann att de gängse jaktmetoderna ej voro tillfyllest. Med ingående kännedom om de vilda djurens levnadssätt och reaktioner experimentera-

Fig. 4. Varglapp funnen i Örkellunga kyrka. Foto: Folklivsarkivet, Lund.

knöt mycket stora förhoppningar.

Denna var i och för sig inte ny men fick genom honom ett sådant tillskott, att hans namn har fått en plats i den svenska jakthistorien, varom mera sedan. — Två metoder, som ofta praktiserades i förenig och upptogs av honom, var den s.k. ludringen och den s.k. giftmetoden. Ludringen tillgick så, att på isolerade, öppna platser i naturen utplacerades luder., dvs. åtel, djurkadaver eller delar därav, som lockade vilda djur — vargar och rävar. Så kunde dessa oskadliggöras på platsen. Giftmetoden gick som namnet säger ut på att gift nerlades i kadavren, vanligen arsenik. Men djuren skrämdes av den lukt av människor — vittring —, som de kände vid luderplatserna, och giftet smakade il-

la. Och därför undvek de platserna. Metoderna slog alltså inte väl ut.

Liewen gick nu till verket. Han framställde så giftkakor — gift i blåsor av djurstammar, som kunde stoppas i köttstycken eller inälvor från slaktdjur. Giftet erhöles från rävkakan — hämtad från frö från rävkaketrädet av familjen Strychnos innehållande alkaloiderna brucin och stryknin. Blåsan preparerades med fett och fårull samt sötämnen, varigenom den beska giftsmaken avlägsnades. — Utläggningen skulle sedan ske efter ett system, som Liewen rekommenderade.

Men även vittringen måste rovdjurens fiender komma tillrätta med, och här tillhandahöll Liewen recept. Bl.a. kunde hästgödsel och ko-urin strös ut på luder-

Fig. 5. Varglapp funnen i Örkelljunga kyrka.
Foto: Folklivsarkivet, Lund.

platserna, så att varje lukt av människa försvann. Lämpligt vore också att utströ vittringsmedlet på vägarna fram till luderplatsen för att så locka djuren dit. Den som hanterade medlet — drog vittringen — skulle röra sig till häst och icke till fots så att djuren inte skulle lukta människa. De förtärda giftblåsorna verkade så i offrens tarmsystem med dödlig utgång. Skinnen kunde sedan avflås och säljas på marknader såsom brukligt var.

Men det räckte inte med att praktisera metoden här och var. Liewen uppgjorde nu ett strategiskt program i stor stil. Enligt detta skulle hela landet engageras i ett stort utrotningskrig enligt hans recept. I varje socken och stad skulle inrättas luderplatser till ett beräknat antal, och varje hemman och matlag skulle erlägga en årlig avgäld till en lokal kassa, som skulle bekosta projektet på resp. ort. Allmogen skulle förbjudas utsläppa kreatur under oktober månad. Den som överträdde förbudet skulle få erlägga böter till kassan. Så skulle denna också svara för vederlag till jägarna. — För egen del hoppades Liewen på ett honorar av två daler smt av varje hemman i riket för sin insats.

Giftblåsornas innehåll hemlighöll han tills vidare.³³⁾

Vid denna tid arbetade hattpartiet energiskt för att öka välståndet i landet. Aldrig har Riksens ständer så villigt som på denna tid lånat sitt öra åt alla möjliga projekt för att gagna landets hushållning. En särskild kommission, kammar-, ekonomi- och kommersdeputationen fick i uppdrag att förgranska sådana, som sedan kunde föreläggas ständerna. På ansökan av Liewen sattes han i tillfälle att inför deputationen närmare redogöra för sin metod att döda vargar. Han ville dock ännu inte tala om mer än att denna gick ut på "att desse odjur på visse ställen lockas

och vid ankomsten dit dö, utan att skinnen om vintern fördärvas." Han bedyrade emellertid, att medlet var så ofelbart, att om det nästa vinter användes över hela riket, skulle vid mars månads slut "alla i riket befintliga vargar vara döde och utrotade, så att de ej mera här skola ses", så framt man förfarer på samma sätt i grannrikerna. Under förutsättning att medlet höll, vad han lovade, betingade han sig som belöning 2 daler smt av varje hemman i riket och 8 öre av varje tomt i de städer, där boskap hölls på bete. Han förklarade, att om hans anbud avslogs, "måtte konsten med honom dö."

Han utfäste sig också att innan han erhölet belöningen och gjort konsten allmänt kunnig utan vidare vedergällning även upptäcka flera sätt att utrota alla slags rovdjur och rovfåglar.³⁴⁾

Deputationen hemställde, att ständerna ville upptaga ärendet till behandling, och för den händelse hans framställning bifölles, ålägga honom att inför Kungl. Maj:t eller ständerna lämna en "tydlig beskrifning på denne sin kundskap, at den på enahanda sätt måtte öfver allt i riket kundgjort varda."³⁵⁾

Av intresse är att följa ärendets behandling i bondeståndet och hos ridderskapet och adeln.

I bondeståndet uppropades ärendet på nyåret 1947.³⁶⁾ I diskussionen om projektet gick meningarna i sär. Herredagsmännen Erich Jöransson från Västernorrland och Håkan Ersson från Jönköpings län förhöllo sig negativa. Ersson förmodade sig få möta mycken stark kritik från sina väljare i hemlänet, om han biträdde förslaget. Nils Mårtensson från Skåne vitsordade Liewens pålitlighet och kunighet. Johan Persson från Tuna och ytterligare en av herredagsmännen framlade ett förslag i positiv riktning, som vann

ståndets bifall. Enligt detta skulle Liewen få verkställa utrotningen, men ersättning till honom skulle först utgå, sedan det intygats hos Kungl. Maj:t att utrotning ägt rum överallt. Intygande skulle vara prästerna, häradsrätterna, häradsnämnderna och landshövdingarna.

Hos ridderskapet och adeln föredrogs ärendet samtidigt.³⁷⁾ Här möttes Liewens projekt mera positivt. Visserligen förmenade friherre Gustav Hamilton, att inga vargar fanns i Skåne, i varje fall inte på slättbygden. Någon åtgärd för utrotning var sålunda här onödig. Herr Löwenhielm förklarade, att så länge *en* varg är kvar, ville han ej giva något. Det framhölls i debatten, att "här årligen hitkomma hope-tals med vargar från Norge". Härigenom kunde stammen inte decimeras, än mindre utrotas. — Flera talare framträdde. Liewens projekt hade också sina förespråkare bland dem såsom friherre H. Wrede och greve J. Cronhielm. Det framhölls såsom ett bärande skäl för bifall, att Liewen ej ifrågasatt någon ersättning innan åtgärderna slutförts. Företagen voterings utföll så, att framställningen beviljades, dock under förbehåll "at Öfverstelöjtnanten Baron Liewen straxt gör kunnigt sit förslag, hvilket till nästa Riksdag bör vara värkställt och dessförinnan inga penningar af den utfäste belöningen åtniuta." — En blygsam del, avsedd för omkostnaderna, ville ståendet dock förskottera honom.

Nu blev tydligen Liewen besviken och förargad. Herredagsmännen i bondeståndet, som icke anslutit sig till hans projekt, företrädde ju vargrika landskap: Väster-norrland och Småland, och restriktivitet spårades ju även på riddarhuset. Debatten där upptog f.ö. även en framställning från en apotekare i Mellansverige om anslag för ett av honom utarbetat giftpro-

jekt, väl underbyggt, vilket i viss mån minskade ståndets intresse för Liewens. — Redan kort tid efter beslutet i bondeståndet, den 7 februari, antecknades i protokollet "Talmannen berättade ock thereffter, thet Öfverstelöjtnanten Baron Liewen anmodat honom at gifwa ståendet wid handen, thet han i anseende thetill, at han förnummit uti stånden hafwa yppats någon skilgacktighet om thes välment anmälte påfund til wargars utdödande, numera ej vidare wore sinnad thet thenne gången upgifwa, hälst han aldrig ärnade påtränga Riksens Ständer något; men ville dock af kiärlek till sitt fädernesland ej låta konsten döo med sig utan thensamma antingen för thes son eller någon annan uppenbara, på thet thensamma i sinom tid kunna komma riket till nytta (och) gagn".³⁸⁾ Det var således en besviken Liewen, som återvände hem till sitt Lärkesholm förvåren år 1747. Men såsom han förklarar, ämnade han ej uppge kampen mot vargen. Om hur han fullföljde sina avsikter mera sedan.

Också andra ideer, uppslag och experiment sysselsatte honom och kom att befästa hans rykte som en god patriot. Så mötte han biskop Johan Engeström den 28 juni 1749 i Örkelljunga och väl också på Lärkesholm och gjorde — såsom nämnts — det starka intrycket på honom.

Och den 25 juli infann sig Carl Linnaeus på Lärkesholm i sällskap med sin seketerare. Herrarna gästade Liewen i två dagar, varunder en överväldigande mångfald intryck fångades och noterades. Var Linnaeus en skicklig intervjuare, så var Liewen synbarligen inte mindre skicklig i att informera från sin värld. Det har framhållits, att i hela "Skånska resan" — som kan kompletteras av Linnaeus' numera tillgängliga dagboksanteckningar —

finns det ingenting, som är skildrat med större omständlighet och livligare beundran än herren till Lärkesholm, hans uppfinningar, förbättringar och ekonomiska rön.³⁹⁾

”Baron Liewen” säger Linnaeus ”var en herre, som utan studier, igenom ett makalöst snille, själv inventerat ganska många och nyttiga saker för ekonomien, dem han ock helt fritt upptäckte utan att av dem göra någon hemlighet mer än endast av vargdödandet, stålet och skjutandet på långt håll.” Och i sina dagboksanteckningar framhåller han ”Denne herren hade mycken eld, var ostuderad, men stark inventor och eget original. Hos honom sågo vi flera nya inventa än vi sett hos någon annor.”

”Vargar — besynnerligen, såväl som andra rovdjur, pretenderade herr öfversten sig vara mästare att utrota” uppger Linnaeus vidare och lämnar en sammanfattande beskrivning av utrotningsprojektet. Det stål, som Liewen tillverkat, medtager han ett prov av för närmare undersökning i Uppsala, vilken undersökning också redovisas. Vapentechniska finesser demonstreras och skildras. ”Eko gav här det präktigaste genljud, när stycken lossades vid stranden” konstaterar han. Dessa stycken voro smidda och ej på vanligt sätt gjutna. Liewen visar, hur han spränger under vatten och fångar fåglar, hur han förvarar livsmedel av olika slag på bästa sätt och förbättrar franskt vin och brännvin. Av honom tillverkade vagnar och manglar beskrivas. Mycket intresserar gästen sig för siktkvarnen, helgrynskvarnen och kölnan. I våningshuset noteras ”mindre allmänna byggningssätt”. Även ifråga om uppvärmningen här tycks Liewen vara en föregångare.” Inventioner av åtskilliga andra slag sågos här vid vattensjuka källare, vid rappékvarnar, vid mus-

fällor, vid springkällor, som alla intygade vad för en stor naturell och applikation herr översten hade till mekaniken” skriver Linnaeus.

Det kan förefalla, som han ibland ägnar uppmärksamheten åt småting. Men då är det också på sin plats att erinra om ett påpekande av honom på ett annat ställe i Skånska resan, att det är de små utkasten av den privata ekonomien, som lägga grund till den stora.⁴⁰⁾

Men mest intresserade sig den största av alla patrioter vid denna tid — Linnaeus själv — för de många dammanläggningarna och fiskodlingarna, vilka skildras utförligt. ”Dammar sågos här flere och vidlöftigare än på någon annor ort. — Landet norr om gården bestod endast av kala ljungbackar, emellan vilka lågo små fält och dälдер med kärr, pussar och myror som det eländigaste land i världen.” Här hade Liewen anlagt sina dammar. Karpodlingen beskrives. ”På sådant sätt” fortsätter han ”kunde man få dammar var man vill i Sverige i den sterilaste jord och sätta henne i komparation mot åker, ty var som berg är, där äro ock dälдер emellan. Jag tror, att översten skulle kunna sätta hela Sverige i cirkulation av dammar, om det vore hans.” Han beskriver också av Liewen brukade fiskredskap.

I dagboken ligger ett löst blad, som kanske är ifyllt av Liewen. Överskriften lyder ”Kort anledning till gödselns förbättrande.” Häri rekommenderas bl.a. lösdrift för kreatur, vilken ju i senare tid på nytt blivit aktuell här i landet.

Den 27 juli for Linnaeus och hans följeslagare vidare söderut från Lärkesholm.

Men Liewen släppte ej sitt vargprojekt. I överensstämmelse med ständernas nyss anförda krav utgav han år 1753 från Kungl. Tryckeriet i Stockholm en liten avhandling, betitlad ”Vetenskap att döda

Vetenskap at döda Wargar. Kan ock dödas andra Rosdjur och Ros-foglar.

No 79

Swar och en Idret sinna, at the brukliga Jagter och Stäl-
lar efter wargarne, icke dro tillräckelige at them thet med
kunna utrota, som likwål kostat många penningar och
besödr, men sållan någon fås, utan såra och bortissu-
ta annat wille, i synnerhet som skjut-gewär i anseende til these stäl-
lar, fast alla efter öfwindan tillit dr at få bruka, som förlöder til
kryppskitteriet, at ödelägga wile, och fogel.

Wibkommande lubrandet, med förgiftade kreatur, til hwilka en-
del tagit tillflykt, så dr thet med föga bättre, och kunna wäl wä-
stadig och sträng winter, endels wargar taga thet och så sin fulla
dödsatts, men hwem wet, huru många genast känna thet skadelighet,
fästa isfrån, och komma sig åter igen före, hwilka sedan icke allenast
sig selskne akta, utan ock warste andra med thet skap och frångång
wid alla tillfällen, huru mycket mindre skola thet taga, thet som lin-
drig winter fins, som så af lukten och smaken kunna weta hwad thet
skadeligt är, hällst endr Råstakor, Rållarhalsbår, och Ansenicum, ic-
ke dr friska, så känna thet ju genast thet betsla smaken, och annars gör
thet ingen warthan, som erfarenheten nog gifwit tilldanna, och hwad
skulle thet gagna, om allenast på thet orter, thet som stark winter gies,
wargarne utrotas, men thet emot på andra ställen af lindrig winter,
äter bibehållas och tillwäxa kunde, thet til med, sedan lubret tillredt
dr, och thet ej fördärrt blifwer, dr icke så omkostnaden och arbetet
sådångt gjordt utan nytta, och således måste ju följakteligen med be-
nämde lubrandet erwinerligen fortforas med lika bekostnad, antingen
här fins öfwer tusende, eller ock allenast några få wargar, hällst som
wid grång-orterne flera inkomma, som stryka hela Rifet igenom, at
man för thet aldrig kan wara säker, och således dr ju thet som med
Jagandet, mer skadeligt än nyttigt.

Men på thet wargarne skola taga så wäl wid lindrig, som sträng
winter, utan at thet så känna hwarten luft eller smak, och icke un-
dankomma, ej heller behöfwes snöbåga omkostnader, förbyggandes ock,
thet

¶

Fig. 6. "Vetenskap at döda Wargar ...".

vargar — kan ock dödas andra Rofdjur och Roffoglar.” Med den torra, komprimerade saklighet, som präglar en gammal karolins framställningssätt, lämnar Liewen en redogörelse för sitt här ovan beskrivna projekt och hemlighåller ej längre något.⁴¹⁾

Om skriften säges i ”Svenska jaktens litteratur” att ”den gaf sin författare en viss ryktbarhet — innehåller sättet att med förgiftade luder döda rofdjur och upptager hufvudsakligen allt, som i senare tider är skrifvet i samma ämne.”⁴²⁾

En fråga stiger fram. Sökte Liewen att på enskild väg industriellt och kommersiellt utnyttja sina ”inventioner” och etablera en bruksanläggning på Lärkesholm? Förebilder — ehuru på andra områden inom dåtida näringsliv — mötte i Nordskåne på Kopparmöllan vid Stidsvig och glasbruket i Perstorp. Några upplysningar härom står inte att få. På 1750-talet uppges han vara sjuklig. Med ett fåtal medhjälpare tager han hand om sina anläggningar och projekt så länge det går.⁴³⁾ Hans värld krymper samman. Men han kan åberopa sitt valspråk ”alltid förnöjd”.⁴⁴⁾

Vid Lärkesholm visades länge en flat sten strax invid byvägen, där den gamle brukade sitta och meditera.⁴⁵⁾ — I hans ägo ingick Johann Arndts ”den sanna kristendomen”, och eftersom böcker i hemmen på den tiden verkligen lästes, får man tro, att han därur hämtade kraft och frid.⁴⁶⁾ — Såsom redan sagts, fanns också under dessa år en huspräst anställd hos honom.

Vid denna tid var också medlemmarna av hans familj verksamma var och en på sitt håll. Några kvarbode inom godsets område, andra ute i åsbobygden. Genom giftet knöts flera kontakter med adelsfamiljerna i provinsen, Berch Hammarberg,

Thott m.fl.⁴⁷⁾

Då grevinnan Anna Magdalena Taube den 5 februari 1770 avlidit, företog barnen en inbördes bodelning såsom arvsberättigade efter henne, förebärande att hon genom sin ägolott från sin hemfamilj i bl.a. Krapperup, som försålt år 1734, skapat den lievenska förmögenheten, som numera inskränkte sig till Lärkesholm-Lärka säterier. Några uppgifter om sterbhusets skulder föreligger ej, när bo-uppteckningen ej bevarats i Göta Hovrätts arkiv.⁴⁸⁾ Liewen själv, nu avsidestagen och skröplig, fick kvarbo på herrgården. Han fick behålla nödig möblering och personlig utrustning, åtnjöt en mindre pension och hade i sin tjänst en betjänt och en piga. En av sönerna fick åtaga sig att ha vårdnad om honom.

Kort därefter, den 9 februari år 1771, slutade Berndt Wilhelm von Liewen sina dagar på Lärkesholm.⁴⁹⁾

Med honom bortgick en av de sista av tolfte Karls män, som kämpat vid Klissow och Gadebusch men också fått uppleva hela den svenska frihetstiden med dess spänning mellan grupper av ytliga lycköskare och mångfrestande men allvarligt syftande nydanare, till vilka han såsom en god patriot själv får räknas.

I sin kamp mot skogens farlige stråtrövare vargen fick Liewen efterföljare. År 1801 publicerade kommissionslantmätare J. Wänman en skrift om sätt att ”ludra för vargar”. Det har konstaterats, att skriften inte är något annat än ett utdrag med obetydliga förändringar ur Liewens lilla avhandling. — År 1810 belönade Patriotiska Sällskapet fjärdingsmannen Per Persson i Visby för dennes opus ”Beskrifning huru Wargar kunna dödas”, som helt följer Liewens anvisningar. I Blekinge och Södermanlands hushållningssällskaps

handlingar skymtar också hans skrift, och hans metod prövades i det vargrika Västergötland.⁵⁰⁾

År 1771 — omedelbart efter Liewens frånfälle — försålde Lärkesholm till landshövdingen Anders von *Reiser*, och år 1778 hade denne så grundligt uttröttat arvingarna, att dessa även frånhände sig Lärka till honom.⁵¹⁾

Liewen och Reiser voro varandras uppenbara kontraster.⁵²⁾ Den förre ger bilden av en god karolin, hårt fostrad i krigets skola, flärdfri och förnöjsam. Reiser är skrupelfri, girig och ärekär. Hans namn har dock gått till eftervärlden genom den storslagna stiftelse för humanitära ändamål, som han knöt till Lärkesholm. Den hans donation gjuter i viss mån ett för-

sonande skimmer över hans livshållning.⁵³⁾

Under Reisers tid inreddes Lärkesholm med den lyx, som han ansåg värdig sin person. För de liewenska anläggningarna synes han uppenbarligen ej ha hyst något intresse. Dammarna fick förfalla, och snårskogen smög sig fram över dem. Han vistades ej heller alltid på godset och slöt sina dagar i Danmark år 1782. Efter hans frånfälle skulle den nyupprättade stiftelse, som bar hans namn, förvalta egendomen. Detta skedde under första hälften av 1800-talet på ett sätt, som knappast lände förvaltningen till heder. Brukning-
en överläts i dess helhet åt arrendatorerna på "utbyggena". Detta medförde bl.a. att herrgårdens hus fick förfalla och därför nedrevs.

Fig. 7. Kistplåt från Lärkesholmsgraven i Örkelljunga kyrka. Foto: Folklivsarkivet, Lund.

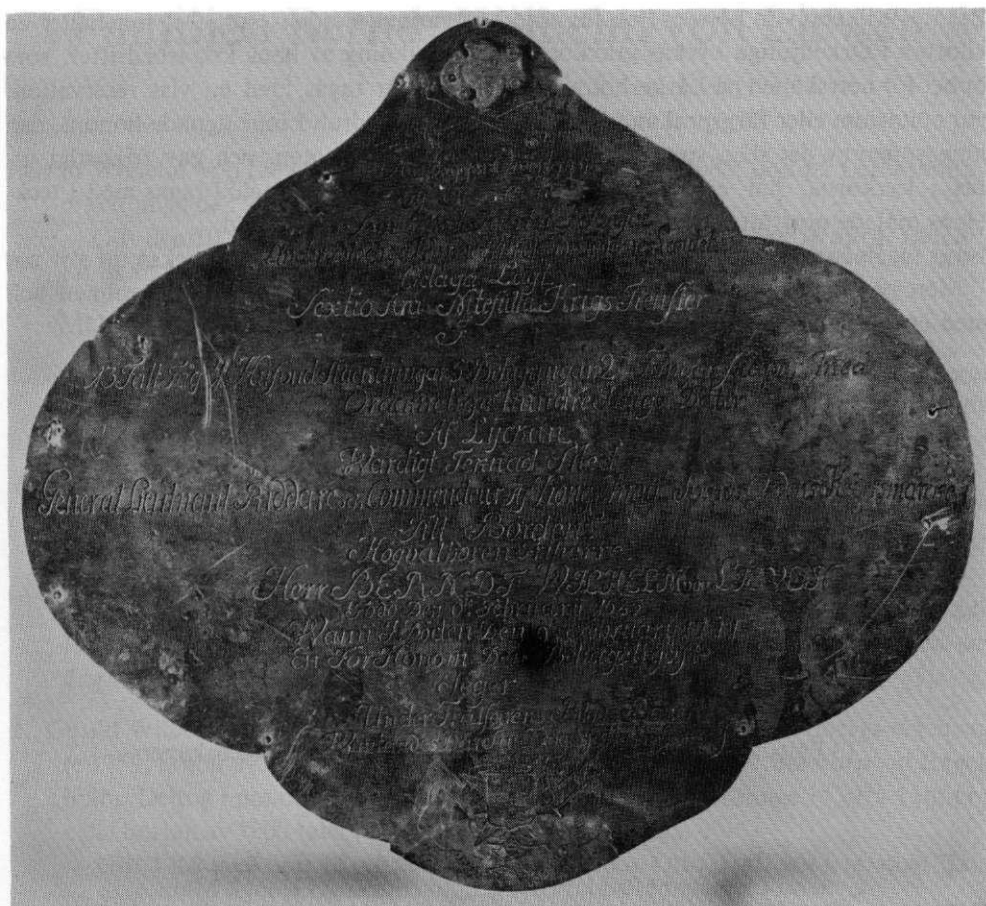

Fig. 8. Kistplåt från Lärkesholmsgraven. Plåten upptager Liewenska vapnet (liljor och stjärnor), omgivet av fanor, samt den dödes valspråk: Alltid Förnöjd. Foto: Folklivsarkivet, Lund.

Omkring år 1860 togs nya, resoluta tag i stiftelsen. En tilltalande administrationsbyggnad uppfördes på den plats, där herrgården legat. Den ekonomiska förvaltningen kringgärdades med strängare bestämmelser. Sedan ett 50-tal år tillbaka företer nu godset bilden av en mönstergillt skött skogsegendom med god lönsamhet. För vården svarar Göteborgs Skogssällskap. Äran av den genomförda nyordningen tillkommer i icke ringa grad landshövdingen i Kristianstad Johan Nils-son.

Vargen än en gång! Den som skriver dessa rader erinrar sig en anförvant i den äldre generationen, som berättade om de vargspår, som påträffades i hennes hemmaby vid gränsstenen mellan Skåne, Småland och Halland omkring år 1870. Då synes ännu någon gammal vargjägare ha varit i livet häruppe.⁵⁴⁾ — Och karpen! Den gjorde ett segertåg i Norra Åsbo år 1879, då Carl Wendt på säteriet Gustavsborg i Perstorp lät anlägga ett stort dammsystem, varifrån betydande kvantiteter fisk sedan dess hämtats.⁵⁵⁾

Berndt Wilhelm von Liewen fick sitt sista vilorum i Örkelljunga kyrkas gravkor — öppet för herrskapen på Lärkesholm. Något epitafium eller färgsprakande begravningsvapen av det slag, som ofta påträffas i kyrkorna, har ej ägnats honom. Hans målade porträtt återfinnes i Kronobergs regementes samlingar.

Men på hans kista fästes en tennplåt med en högtidligt hållen inskription, ett

äreminne i tidens stil. Det innehåller en uppräkningslista av hans krigarbedrifter, som dock får tagas med en viss reservation. Den beundran Linné ägnade honom, den fredlige patriot, och gav frikostigt uttryck åt, bör i gengäld tagas med i teckningen av hans livsbild.

Inskriptionen erinrar också till sist om en seger, som den gamle karolinen och kämpen skattade högre än andra i livet:

”Här Ligger Qvarlefvor
af En Hielte
Som Med Hiertat I Bröstat
Under Blodiga Vapne Witnen För Fäderneslandet
Ådaga Lagt
Sextio Års Nitefulla Krigs Tienster
13 Fältslag 4 Hufvudslacktningar 5 Belägringar 2 Fångenskaper
Med Oräcknelige Mindre Krigsdater
Af Lyckan
Värdigt Tecknad Med
General Lieutnant Riddare och Commendeur Af Kongl. Majjt:s
Svärd's Ordens Hedersmärcke
Till Börden
Högwälboren Friherre
Herr Berndt Wilhelm von Liewen
Född Den 6 Februari 1685
Wann I Döden Den 9:de Februari 1771
En För Honom Den Behagligaste
Sejer
Under Frälsarens Blods Banner
Wäntandes Där Sin Fröjdefulla Upståndelse”

Familjen Berndt Wilhelm von Liewen

en översikt

Berndt Wilhelm von Liewen, född i Estland den 6 februari 1685, död på Lärkesholm i Örkelljunga den 9 februari 1771.

— Gift den 10 maj 1722 med Anna Magdalena Taube, född den 16 april, födelseort okänd, och död på Lärkesholm den 5 februari 1770.

Makarnas barn:

1. Fredrik Adam, född den 15 mars 1723, födelseort okänd, löjtnant vid Kronobergs regemente 1748, ryttmästare vid Norra Skånska kavalleriregementet 1752. Erhöll avsked 1759. Avled 1777, dag ej uppgiven. Bevistade kriget i Finland på 1740-talet.
Bodde på Årup i billeberga 1755. Innehade Östra Ringarp i Örkelljunga 1767. Övertog Lärkesholm efter faderns död men sålde redan vid tillträdet 1771 egendomen till Anders von Reiser mot en summa av 16.000 dr smt.
— Gift 1757 med Magdalena Berch, dotter till överste Casper Johan Berch och Hedvi Sofia Elisabet Gedde på Vrams Gunnarstorp. Hon överlevde maken och dog 1788.
2. Gustaf Wilhelm, född den 11 november 1726, blev kapten vid Kronobergs regemente 1759, erhöll avsked 1762 och avled den 20 oktober 1806 på Börstorp vid Engelholm. Deltog i pommerska kriget 1760. Bodde 1762 på Blälinge i Östra Ljungby och i början av 1800-talet i Östra Ringarp i Örkelljunga.
— Gift 1760 med Sofia Tott, dotter till ryttmästare Otto Tott och Christina Kaar på Skabersjö. Hon avled 1785 på Blågård i Östra Ljungby.
3. Anna Dorotea Charlotta, född den 18 november 1727 och död den 6 maj 1730 på Maltesholm i Östra Sönnarslöv.
4. Bernt Malte, född den 18 december 1730 på Maltesholm i Östra Sönnarslöv. Premiärmajor vid Kronobergs regemente 1782. Övergick s.å. till Bohusläns regemente och erhöll avsked 1788. Avled den 17 september 1805 i Växjö.
— Gift 1782 med Ulrika Eleonora Hammarberg, dotter till hovjägmästare Samuel Gustaf Hammarberg (broder till "Stenbocks kurir") och Anna Christina Linnerhielm på Blälinge i Östra Ljungby. Hon avled i Skatelövs församling 1794.
5. Hans Henrik, född den 3 maj 1732 på Lärkesholm, blev kapten vid Kronobergs regemente 1762 och erhöll avsked samma år. Avled den 19 febr. 1805 på Vanås i Örkelljunga.
— Gift 1762 med friherrinnan Ulrika Makeleer, dotter till friherre Johan Adolf Makeleer (senare Maclean) och friherrinnan Sofia Lovisa Leijonhufvud. Hon avled 1802 i Laholm.
Familjen bodde under en följd av år i Bålinge i Oderljunga och Harbäckshult i Örkelljunga.

6. Carl Johan, född den 7 juli 1733 på Lärkesholm. Blev 1775 överstelöjtnant och kommandant på Drottningsskär vid Karlskrona och avled där den 21 juli 1798. Bevistade kriget i Pommern 1758—59.
Övertog efter faderns död Lärka, som han 1778 sålde till Anders von Reiser för en summa av 15.000 dr smt.
— Gift (1 g) 1759 med Hedvig Tott, dotter till ovannämnde Otto Tott och Christina Kaar på Skabersjö. Hon avled på Lärka 1778 och begrovs i Örkelljunga kyrka.
— Gift (2 g) 1786 på Drottningsskär med Sibilla Sofia Kallenberg, dotter till rådmannen i Landskrona Jöns Kallenberg och Sibilla Christina Engellau. Hon avled i Engelholm 1820.
7. Vilhelmina Magdalena, född den 13 maj 1737 på Lärkesholm, död den 24 augusti 1785 i Kvenneberga Kron l.
— Gift 1768 på Lärkesholm med överstelöjtnanten August Wallenstierna, död 1777.

Den siste av släkten von Liewen, som kvarbodde i bygden, var sonen till ovannämnde Hans Henrik, DAVID LUDVIG, som föddes på Lärkesholm den 24 september 1770. År 1792 blev han kammarpage hos konungen, vilken tjänst han lämnade 1795. Blev livdrabant och erhöll avsked med löjtnants rang från Södra Skånska Kavalleriregementet år 1720. Var till sin död den 8 september 1852 bosatt i Harbeckshult i Örkelljunga.

År 1826 ingav han till Kungl. Maj:t en ansökan om en post vid överjägmästarcorpsen eller tullstaten eller annan befattning "såsom en för Fångenskap och vedermödor förtjänst Militär och såsom kammarpage hos högstsallig Hans Majestät Gustav III" — Hovmeriter från Gustav III:s tid torde ej ha vägt högt hos Karl XIV Johan, och ansökan föranledde ingen åtgärd. Liewen framlevde sina återstående dagar under knappa omständigheter.

— Gift med Ragnhild Andersdotter från Rya, som avled i Harbeckshult 1847.

Släkten *Liewen* utslocknade på manssidan år 1917.

NOTER

1. Protokoll vid biskopsvisitation 28/6 1749. Lunds Domkapitels arkiv.
2. Linné C. v., Skånska Resa på Höga Öfwerhetens Befallning Förrättad År 1749. Stockholm 1751. Här citeras en utgåva av resan, redigerad av Sydow, C. O. v. s. 315 och s. 398 f. Stockholm 1975. Kompletteras med Linné i Skåne, en antologi av Gullander B., vilken innehåller Linnés dagboksanteckningar, s. 322 f. Stockholm 1975.
3. Elgenstierna G., Den introducerade svenska adelns ättartavlor. Bd IV friherrliga ätten v. Liewen. S 634 f. Stockholm 1927.
4. Lewenhaupt C. A., Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar. Bd II s. 398. Stockholm 1920.
- Sparre S. A., Kungl. Västmanlands regementes historia Bd IV, s. 131. Stockholm 1930.
- Aberg A., Regementets öden fram till 1900-talets början. I Kungl. Kronobergs regemente under fyra sekel. S 76 f. Växjö 1967.
- Kronobergs regemente, generalmönsterrullor 1735—1760. Krigsarkivet. Lönefordringar av v. Liewen. Krigsarkivet.
5. Tidander L.G. Kronobergs regementes historia. Sid 125. Karlshamn 1897.
6. Memorial angående Liewens boende å Lärkesholm i stället för å överstebostället Tegnaholm 1764. Krigsarkivet.
7. Elgenstierna a.a.
8. Födelse- och dopböckerna i Örkelljunga och Ö. Sönnarslöv, resp. 1730—50 och 1727—30. Lunds Landsarkiv.
9. Kjellberg S.T., Slott och herresäten i Sverige: Skåne. Bd I. S. 165 Malmö 1966.
10. Weibull M., Skånska Samlingar 1892. II, 2. Utgivna av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening. S. 45—62. Lund 1893.
11. Åberg A., Skånska slott och deras herrar. Gården som blev en stiftelse. Sid 149 f. Stockholm 1960.
12. Weibull L., utg. Lunds ärkestifts urkundsbok. Bd VI. S. 268—287, 262. Lund 1939.
13. Johannesson G., Skånes historia s. 193 och 204. Stockholm 1971.
14. Weibull M. a.a.
15. Se d:o samt ägodom 1759 i N. Åsbo Häradsrätts arkiv (Lunds Landsarkiv).
16. Weibull M. a.a.
17. Sahlin C., Skånska Järnbruk i äldre tider. S. 43. Jernkontorets Bergshistoriska Skriftserie n:r 10. Stockholm 1939.
18. Weibull M., a.a. och mantalslängder för Örkelljunga socken åren 1735—1765. Lunds Landsarkiv.
19. Weibull M., a.a. och Gillberg, J.L., Historisk, oekonomisk och geografisk beskrifning öfver Christianstads Läns uti hertigdömet Skåne, s. 258 f. Lund 1767.
20. Linné a.a.
21. Tidander a.a. samt gängse bygdetradition och smärre personnotiser i församlingsböckerna i Örkelljunga. Lunds Landsarkiv.
22. Weibull M., a.a.
23. Bringeus N.-A., Kyrkans tjänare i Örkelljunga pastorat. S. 27—36. Skrifter utgivna av Örkelljunga-bygdens Hembygdsförening 2. Lund 1950.
24. 25. Mantalslängder samt föd.- och dopböcker för Örkelljunga socken nämnda tidrymd. Lunds Landsarkiv.
26. Linné, a.a.
27. Gillberg, a.a.
28. a. Lönnberg E., Bidrag till vargens historia i Sverige. Kungl. Vetenskapsakademiens Skrifter i Naturskyddsärenden Nr 26. Stockholm 1934.
- b. Salomonsson B., Om vargjakt och vargfångst i Skåne. Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1955. S. 637 f. Lund 1955.
29. Hannrup A., Klippanboken — Gråmanstorps socken blir Klippans Köping. Utg. av Klippans Hembygdsförening. S. 62. Klippan 1970.
30. Sockenstämmoprotokoll 1843—44. Örkelljunga kyrkoarkiv.
31. Salomonsson a.a.
32. Bringeus N.-A., Fokminnen från Örkelljunga-bygden. Skrifter utgivna av Örkelljunga-bygdens Hembygdsförening 4. S. 104 f. Lund 1953.
33. Liewen B.W. v., Wetenskap att döda Wargar — kan ock dödas andra Rofdjur och Roffåglar. Stockholm 1753.
34. Grimberg C., Svenska folkets underbara öden, 6, s. 180. Stockholm 1920 samt Sveriges Ridder-skaps- och Adels Riksdags-protokoll, 15, S. 376 f. Stockholm 1901.
35. D:o adelsprotokoll.
36. Bondeståndets Riksdagsprotokoll årg 1746—47. På Riksgäldskontorets uppdrag utgivna av Sten Landahl. S. 204 f. Stockholm 1957.
37. Se under 34.
38. Se Bondeståndets protokoll s. 221 f.
39. Se under 2.
40. Svensson S., Med Carl von Linné i svenska bondgårdar. Ur Svenska folket genom tiderna. Bd 6, s. 387 f. Malmö 1938.
41. Se under 33.
42. Svenska Jagtens litteratur. Ur Tidskrift för jägare och naturforskare. Red. Bergström R. S. 370 f.

Stockholm 1894.

43. Mantalslängd för Örkelljunga 1760. Lunds Landsarkiv.

44. Insription på tennplåt på Liewens kista i Örkelljunga kyrkas gravkor.

45. Enligt bygdetradition, återgiven av kyrkoherde Carl Krook, en av styresmännen i V. Reiserska stiftelsen på Lärkesholm 1919—1934.

46. Anteckning i en i Örkelljunga förvarad bibel, som tillhört Liewen.

47. Elgenstierna a.a.

48. Bodelningshandling inför N. Åsbo Häradsrätt 1770. Lunds Landsarkiv.

49. Dödbok för Örkelljunga socken 1771. Lunds Landsarkiv. Om Liewens ålder uppges felaktigt "var

100 åhr gammel".

50. Se under 42. samt Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift 1893. Skara (?) 1893.

51. Weibull M., a.a.

52—53. Weibull M., och Åberg A., a.a.

54. Bringeus N.-A., a.a. Folkminnen. s. 108.

55. Rosén N., Dammkultur. Svensk uppslagsbok 6 s. 950. Malmö 1931.

Beträffande biografiskt material för familjen v. Liewen hänvisas till Elgenstierna a.a. samt församlingsböcker och mantalslängder för Örkelljunga socken under tiden 1730—1850 i Lunds Landsarkiv samt ansökningshandling från David Ludvig v.L. i Krigsarkivet.

Tre nyupptäckta skålgropstenar i Hörby kommun

Av Bozena & Mark Wyszomirski

Populariseringen av arkeologin är fortfarande betraktad av de flesta forskararkeologer som en sekundär sysselsättning, vilken kommer i andra eller tredje hand. Sällan händer det att man t ex gör en enkel skärm och sätter vid schaktet i samband med utförda utgrävningar eller bjuder befolkning från närmaste områdena på speciella visningar.

Sådant har ofta inträffat i samband med utgrävningarna i Löddeköpinge, Ageröds mosse och St. Råby. Traditionen att popularisera utgrävningarna hos befolkningen på ovannämnda platser var stor och väckte alltid stort intresse.

Samma situation förekommer i utställningsverksamheten och i samband med publikationer. Bara vissa arkeologer skriver då och då någonting allmänt populärt om sina utgrävningar, projekt eller de utställningar som de organiserar. De flesta arkeologiska publikationerna eller utställningarna har t ex principiellt mera vetenskapliga profiler än allmänheten önskar.

Då Hörby museum föreslog att man skulle organisera en arkeologisk utställ-

ning baserad på fynd som hittats i trakten, var det en möjlighet att testa hur människor reagerar och vilket intresse som väcks genom en sådan utställning.

Man var övertygad om att lösa fynd, som samlas av amatörarkeologer och lantbrukare, för det mesta tillhör stenåldern. Boplatismaterial från brons- och järnålder är homogena och består framför allt av keramik och föremål, som ibland icke är intressanta för vanliga upphittare. Däremot har stenålderns inventarium ett stort sortiment av olika redskap, som med sin form snabbt upptäcks av upphittaren. Förväntningarna var korrekta, eftersom de flesta fynd, som inlämnades till museet, var sten- och flintföremål. I det läget var man tvungen att ändra utställningens namn till "Hörbytraktens förhistoria, särskilt stenålder".

Brons- och järnålder representerades på utställningen av två stora skärmar och en monter. Där visades vissa fynd såsom sländtrissor, skifferbryne, en stenxya daterad till bronsåldern och bitar av myrmalm. På skärmarna visades framför allt

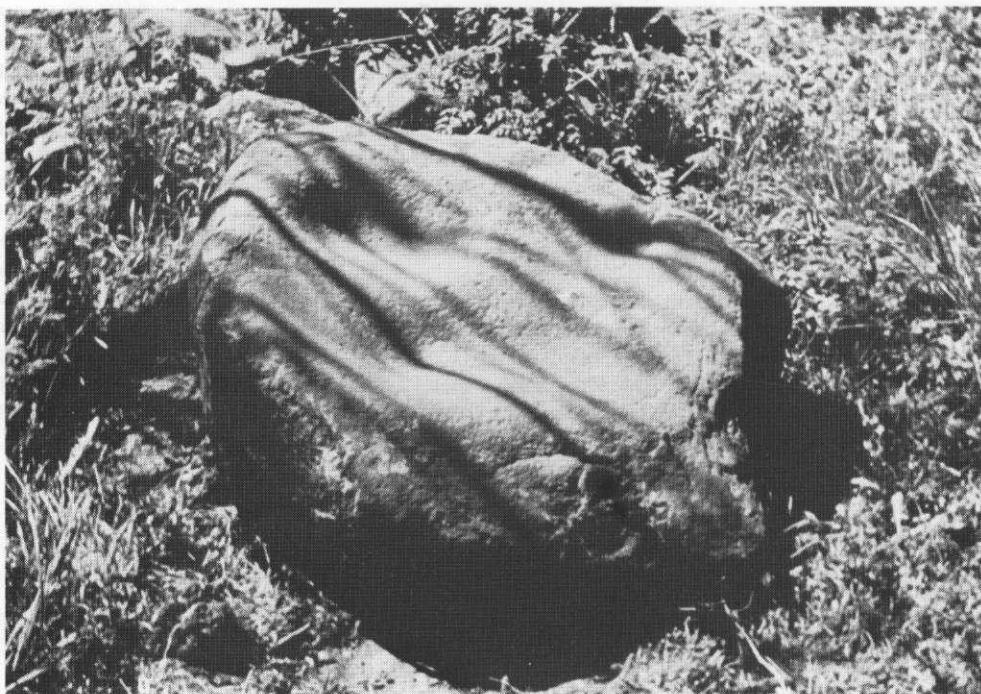

Fig. 1. Skålgropstenen från Arröd 1:3, Ö. Sallerups sn.

Fig. 2. Skålgropstenen från Kumladal, Västerstads sn.

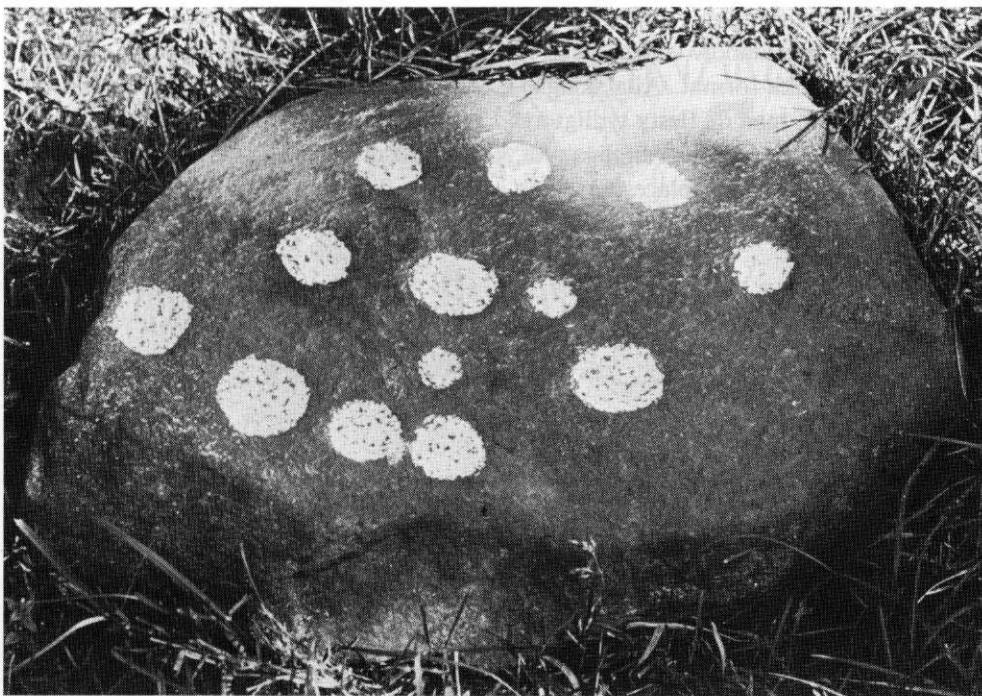

Fig. 3. Skålgropstenen från Östraby, Norregårds ägor, Östraby sn.

fasta fornlämningar från trakten karaktäristiska för vissa perioder.

I samband med kompletteringen av materialet till utställningen lokaliserades också tre nya fornlämningar. De är alla skålgropstenar, vilka var upplöjda eller upphittade i trakten.

1. Skålgropsten från *Ärröd 1:3 i Ö. Sallerup sn* (fig. 1) var funnen på 1930-talet. Stenen låg längre tid med skålgroparna nedåt men för några år sedan lyfte markägaren, som kommit ihåg stenens övre bild, upp den och placerade den på en exponerad plats vid vägen. Gården tillhör Gerd & Sigvard Johansson. Skålgroparna är 6 st och de flesta är mycket djupt inslipade i stenen. Stenen har oregelbunden form med en diameter av ca 150 cm och en höjd av ca 70–80 cm.

2. Skålgropsten från *Kumladal i Västerstad sn* (fig. 2) upplöjdes av markägaren Gunnar Larsson för några år sedan och sedan placerades den vid vägen intill gården. I närheten av fyndplatsen befinner sig en stenåldersboplat, troligen från tidigneolitisk tid.

Stenen har fyra inslipade, mycket djupa (ca 20–25 cm), skålgropar som korsar varandra och bildar en rosett i plan. Den femte skålgropen är en vanlig, grund sådan och har ingen anknytning till de andra fyra.

Stenen har oregelbunden, nästan femkantig form med en diameter av ca 120 cm och en höjd av ca 80 cm.

3. Skålgropstenen från *Östraby, Norregårds ägor i Östraby sn* (fig. 3) har alltid legat på samma plats. Den ligger på en

cirkelformad stensamling, som antagligen är ett röse. På flatsidan av stenen finns 13 skålgropar av olika format. Alla skålgroparna är grunda, men de flesta tydligt avgränsade från stenens utsprungliga yta. På grund av formatet och placeringen kan

man inte definitivt sammanbinda skålgropstenen med röset, eftersom man icke vet om stenen ursprungligen var placerad på den platsen eller om den är samtidig med röset. Stenen är ca 25 cm tjock och har en diameter av ca 120 cm.

Undersökt i Johannishus

Statens Vägverk har länge haft planer på att förbättra trafiksäkerheten på väg 699 mellan Johannishus och Bråstorp i mellersta Blekinge.

Vägbreddningen och rättningen under 1978 berörde dock ett antal gravar och boplatsslämningar. Vägen skar nämligen genom två kända gravfält; ett vid Kasakulle och ett annat öster om Johannishus slott.

I båda fallen var de berörda anläggningarnas antal okänt före avtorvningen. Efter avtorvningen visade det sig att antalet anläggningar tiodubblats. Allt som allt undersöktes ett 80-tal anläggningar varav ett 70-tal låg på Kasakulle och resten låg på båda sidor om vägen öster om Johannishus slott.

Anläggningarna på Kasakulle representerade såväl gravar som boplatsslämningar. Anläggningarna utgjordes av en skeppssättning, fem fyrkantiga stensättningar och fem runda. Samtliga anläggningar innehöll en eller flera brandgravar. Minst två av stensättningarna hade rekonstruerats i samband med vägbygget i mitten av 1920-talet. Samtidigt med gravarna

undersöktes och borttogs en rest sten, som tidigare ingått i en större stensättning. Några skelettgravar påträffades dock inte i de anläggningar, som berördes av undersökningens första etapp. Samtliga gravar härrörde från den tidsperiod när det var sed att bränna liket tillsammans med de närmaste ägodelarna ex smycken, vapen och dyl. Efter kremeringen har man samlat ihop de brända benen och de eventuellt återstående delarna av smycken och vapen och lagt ned dem i en grop eller en urna. Platsen för graven markerades sedan med olika typer av stensättningar, rösen och dyl.

Fyndmaterialet från gravarna blev rikare än man hade väntat sig. Många av fynden var tillverkade av brons och bestod av spännbucklor, fibulor av olika slag och nålar. Därtill kommer ett 30-tal pärlor av glas, bärnsten och glasfluss. Bland fynden kan vidare nämnas två knivar av järn. Gravgodsets sammansättning tyder på att man har begravt kvinnor och män sida vid sida och i vissa fall till och med i samma grav. Fynden representerar en tidsperiod på ca 500 år dvs. från 400—1000 e. Kr.

Under gravarna på båda sidor om den befintliga vägen och av vägbreddningen berörda ytan, påträffades även boplatslämningar som utgjordes av härdar och gropar. De var nersänkta en bit i steril sand, ca 0,30 m under den ursprungliga marknivån. Härdarna var i de flesta fall fyllda med skörbrända stenar och sot. Fyndmaterialet var dock sparsamt och omfattade endast några keramikskärvor.

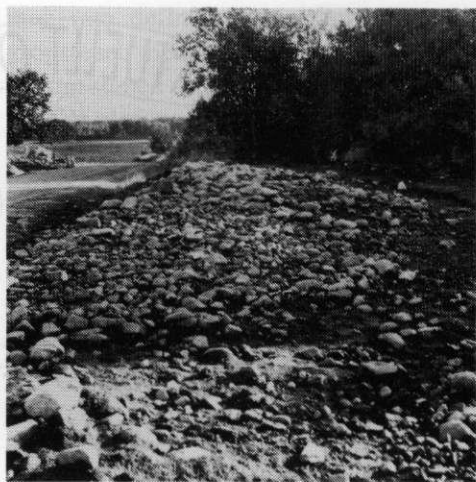
Undersökningens andra etapp var som tidigare nämnts belägen öster om Johannis slott och berörde ett jordblandat röse med en hållkista i mitten och ytterligare fem andra stensättningar. Samtliga stensättningar hade även här blivit skadade i samband med vägbygget under 1920-talet. Detta hade i vissa fall förstört upp till hälften av varje anläggning. Fynd påträffades dock i samtliga anläggningar utom en.

I den ovan nämnda hållkistan påträffades två gravar. Den ena av gravarna var en skelettgrav. Skelettet låg på ett "lager" av flata och kluvna stenar, som bildade liksom en "bädd" på den ursprungliga markytan. Av själva skelettet fanns dock ingenting annat kvar än några mörka färgningar i sanden. Gravgodset bestod av en dolk, ett skifferhänge och en pilspets, som daterar graven till senneolitisk tid.

Ca 0,5 m ovanför skelettgraven påträffades en brandgrav som utgjordes av sotblandad sand och brända ben. Graven saknade gravgåvor.

Under det ovannämnda röset påträffades rester av ett tunt kulturlager, som innehöll rikligt med keramik från mitten av mellanneolitikum.

Ca 80 m öster om röset med hållkistan påträffades ytterligare 7 stensättningar, varav 5 var runda och två var av odefinierbara typer. Samtliga stensättningar

Avtorvad gravanläggning vid väg 699.

var fyllda med småsten och upp till 0,5 m stora block. Fyra av stensättningarna innehöll gravsättningar i form av brandgravar, varav två var s.k. brandgropar. I ett fall låg de brända benen och gravgodset direkt i fyllningen. Bland de viktigaste fynden kan nämnas en sköldbuckla och flera järnfragment, som tillhörde beslag till en sköld. De andra fynden utgjordes av keramikskärvor och brända ben.

Resultatet av undersökningen kommer att behandlas något mera utförligt vid ett senare tillfälle. Preliminärt kan dock sägas att fyndmaterialet, gravkonstruktionernas utförande och fyndens sammansättning tyder på en tämligen rik bygd som i första hand livnärde sig på jordbruk, boskapsskötsel och jakt.

Robert B. Nagmér

Befästningarna i Kristianstad

S. Kasernområdet

Vid månadskiftet oktober—november 1978 uppmättes och fotograferades delar av de gamla befästningsmurarna i Kristianstad. En mursträcka påträffades vid

schaktningsarbeten på S Kasernområdet, där Länsstyrelsen skall bygga ytterligare ett hus. Muren löpte i NV—SO riktning, och var delvis raserad p.g.a. tidigare åverkan. Den dokumenterade delen har ingått i en halvbastion, vilkens ena hörn frilades. Den undersökta sträckan var ca 30 m lång och 3 m bred. Högsta höjden var ca 2,5 m. Området runt om muren var mycket sankt och marken bestod av blålera. Utanför muren har en gång löpt en vallgrav, som numera är igenfylld. För att hålla murkonstruktionen på plats, fanns på utsidan (sydsidan) ett ramverk av trä. Detta bestod av en 0,30—0,40 m tjock syll av något lövträd (bok?), som hölls på plats av furupålar. Pålarnas längd var 2,5 m, men nerdrivna i leran så djupt att endast 0,40 m stack upp ovanför markytan. Träet var anmärkningsvärt friskt. Syllträna var hopfogade med trä-dymlingar. Ovanpå och innanför denna ram vilade sedan själva muren. På utsidan bestod det andra laget stenar av fint kanthuggna rektangulära flata block, av vilka många bar borrarspår. Murväggen var på utsidan inte helt lodrät utan lutade in mot själva mur-

kroppen. Antagligen har muren på denna sida inte varit jordtäckt.

På insidan var muren i nuvarande skick högre än utsidan. Väggen var lodrät och utan träkonstruktion. På två ställen med 5,5 m avstånd från varandra fanns två kvadratiska utskjutande delar. De var 2x2 m vardera och har antagligen tjänat som förstärkning. I den västra schaktväggen fanns stenar, som troligen hörde till en tredje sådan kvadrat. Den norra mursidan var uppbyggd av nästan meterstora huggna stenblock fogade med kalkputs. Murkärnan bestod av sten och tegel blandat med kalkputs. Här och var fanns dräneringar som blivit sekundärt nergrävda i murens ovansida.

Muren är uppförd på 1770-talet och raserades efter ca 50 år.

Kv. David Nyborg

Befästningsanläggningarna i Kristianstads södra del är av yngre datum och ej så betydande som de i norr. I kv David Nyborg utefter Ö Boulevarden skall ett bostadshus uppföras. Vid schaktningarna för detta stötte man på en bit av den gamla stadsmuren. Denna skilde sig en hel del från den på S Kasernområdet. Den dokumenterade sträckan var drygt 15 m lång. I den södra delen var den totalt bortgrävd, men i den norra fortsatte den in under nuvarande markyta. Muren var på "krönet" 3 m bred och höjden 2,5 m. Den har varit högre, vilket avtryck av stenar vittnar om på murens ovansida. Muren var helt igenom uppbyggd av ca 0,80 m stora runda, ohuggna stenar fogade med kalkputs. Ingen sten bar borrarspår. Insidan, dvs. den västra, var nästan lodrät, medan utsidan var trappstegsformad. Ca 0,80 m lägre än nuvarande "murkrön" fortsatte muren in under Ö Boulevarden. Endast en 1 m bred

Befästningsverk i S. Kasernområdet.

remsa kunde friläggas i plan. Denna del verkade bestå av samma slags stenar som den övriga muren.

Eftersom marken även här bestod av lera hade man förstärkt den genom att låta muren vila på ett fackverk av bokträ med stenpackning i botten, samt träpålar som höll det hela i läge. Träsyllarna låg rätt tätt med bara en halv meters mellanrum. Ca 1 m ovanför denna träkonstruktion fanns en matta av envidjor. Träet var ej så väl bevarat i denna mur som i den på S Kasernområdet. Även i denna mur fanns en sekundär nedgrävning i form av ett avloppsrör. Helhetsintrycket var att denna mur var noggrannare byggd och av äldre datum än den andra. Antagligen var den uppförd i slutet av 1600-talet.

Alla Kristianstads fortifikationsanläggningar finns beskrivna och inlagda på kartor förvarade i Krigsarkivet. Det har därför varit rätt märkligt att dokumentera något som redan finns noggrant beskrivet och för vilka arbetsritningar finns. Intressant kan det vara att se huruvida man följt dessa och om mursträckningarna avviker från ritningarna.

Anita Esping-Bodén

Medeltidsarkeologi i Halmstad

Under fyra månader i höst undersöktes delar av Storgatan och Klammerdammsgatan i Halmstad. Det utgrävda området i Storgatan omfattar sträckan mellan Brogatan och Klammerdammsgatan, dvs. en längd av 59 m och 6 m brett, i stort sett hela gatubredden. I Klammerdammsgatan undersöktes ett 20 m långt och 2 m brett område i riktning från Storgatan mot Köpmansgatan.

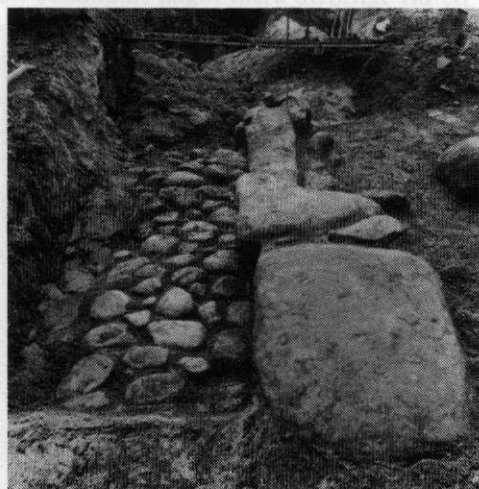
Undersökningsområdet indelades i rutor om 2x2 m, varje sådan ruta handschaktades ner till steril sand, i stick om

10—20 cm. Jordmassorna hackades på bord för att fynden lättare skulle upptäckas.

En mängd anläggningar påträffades varav de flesta utgjordes av stenkonstruktioner, nedgrävningar samt stolphålsrader. De flesta stenkonstruktionerna bestod av grundmurar/syllstenar till byggnader samt stenläggningar. Man kan i Storgatan urskilja minst sju olika byggnader vars grundkonstruktion utgjorts av lagda stenar. Delen i Klammerdammsgatan har minst två byggnader med stengrund. Rader av stolphål och pinnhål samt träsyllar utlagda direkt på marken går att sammanställa till minst tre separata byggnadskonstruktioner.

Ca 15 m söder om Klammerdammsgatan och i stort sett parallellt med denna påträffades resterna av en gatusträckning, delar av denna gata hittades även vid en undersökning som utfördes sommaren 1977 i det intilliggande kvarteret Hjärtat.

Stratigrafin i området är mycket varierande både i sammansättning och tjocklek. Längst åt söder samt omedelbart norr

Grundmur och kullerstensgolv till ett 1500-talshus under nuvarande Storgatan, Halmstad.

om den ovan omtalade gatusträckningen fanns det källarnedgrävningar och kulturlagret var på dessa platser ca 1,5 m, medan det på vissa andra punkter inte var tjockare än ca 0,5 m.

Fyndmaterialet består till största delen av järnföremål och keramik. Det organiska materialet är väldigt lite representerat, till största delen beroende på de dåliga bevaringsförhållandena på platsen.

Anläggningarna och fyndmaterialet kan grovt indelas i 3, möjligen 4 faser. Den äldsta fasen Fas I innefattar huskonstruktioner med jordgrävda stolpar och träsyllar lagda direkt på marken. Fynden i anslutning till dessa konstruktioner består till största delen av BII-gods med porig utvändig glasyr ofta dekorerade med vågband eller pålagda mönster, dessa skärvor härrör sig till största delen från kannor. Fasen I kan ges en grov datering till 1300-talet.

Faserna II och III har till största delen byggnadskonstruktioner som vilar på sylar av sten. Den äldre fasen II har ett fyndmaterial som domineras av BI-gods samt BII-gods med porig utvändig glasyr. Fynden i Fas III däremot består till största delen av C-gods, främst delar av krus. Faserna II och III kan sannolikt dateras till slutet av 1300-talet, mitten av 1400-talet respektive mitten av 1400-talet — början av 1500-talet.

Fas IV kan preciseras till de två huskonstruktioner som hade källarnedgrävningar. Grundmurarna här består av stora grovt tillhuggna stenar lagda i tre skift. Byggnaderna bör sannolikt dateras till slutet av 1500-talet.

Husraden i Storgatan har en orientering som till stora delar stämmer överens med gatans. Husraden är emellertid något förskjuten mot väster i den södra delen och mot öster i den norra delen. Eftersom

husradens östra fasad nästan går fram till nuvarande Storgatans östra del, bör den "Medeltida Storgatan" haft en sträckning under den nuvarande trottoaren och snett in i kvarteret.

Över i stort sett hela undersökningsområdet bestod det översta lagret av träkol, bränd lera och bränd lerklining, detta brandlager var kraftigast i anslutning till de båda byggnaderna i Fas IV. Från historiska källor vet man att i stort sett hela staden brann ner 1619, man vet även att en ny stadsplan med nya gatusträckningar lades ut något år efter denna brand. Med hänsyn till fyndmaterialet i Fas IV samt brandlagret och de historiska källorna är det rimligt att anta att Storgatan i sin nuvarande sträckning lades ut efter 1619 års brand.

Anders Lindahl

Ovanstående är en redogörelse för en del av den gatugrävning som nu pågår i Halmstad. Undersökningen är betingad av att Halmstads gatukontor tänker lägga nya VA-ledningar i halva innerstaden, ett område som i stort sett motsvarar den medeltida stadens utsträckning, och därmed kommer i konflikt med fornminneslagen. Arbetet bör föregås av en mycket noggrann arkeologisk undersökning p.g.a. att så små partier återstår av de medeltida kulturlagren inom kvartersmarken. Genom de långsmala schakt som gatugrävningen ger får man en enastående möjlighet till överblick av bebyggelsestrukturen i äldre tid, och man kan också urskilja områden med olika ekonomisk struktur i den medeltida staden. Många äldre utgrävningar som uppvisar stora brister för dagens forskning, kan också sättas in i sitt rätta sammanhang och därmed få ett ökat värde.

Undersökningen påbörjades på hösten 1977 och beräknas pågå minst till slutet av

1980, alltså drygt tre år av kontinuerlig utgrävning. Totalt kommer det grävda området att ha en längd av minst 1.200 meter, med en bredd varierande mellan 1—6 meter — alltså flera tusen kvadratmeter av undersökt yta. Bortsett från de smala partier där de gamla rören går, handschaktas varje bit av orörda kulturlager. Arbetsstyrkan består av en till två arkeologer och ett lag på tre man från gatukontoret, och arbetet bedrivs vintertid under ett byggtält.

Erfarenheterna av arbetet hittills visar att konstruktioner och fyndmängd från dessa smala schakt är fullt tillräckliga för en översikt av bebyggelsestrukturen och för en statistisk bearbetning av fyndmassan. Det är därför rimligt att tänka sig att denna typ av noggranna gatugrävningar kommer att få en ökad betydelse även i andra städer, där det historiska källmaterialet i form av kulturlager håller på att oåterkalleligen ta slut.

Jan-Erik Augustsson

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av ALE, historisk tidskrift för Skåneland, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från statens humanistiska forskningsråd. Brev och manus till redaktionen adresseras till landsantikvarie Dag Widholm, Winstrupsgratan 10, 222 22 LUND.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Försavgiften, 35:— kr, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Adress till föreningens skattmästare, Allan Persson: Karhögstorg 4 A, 223 55 LUND.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, antikvarie Nils Nilsson, Kulturen, 223 50 LUND eller hos skattmästaren.

EFTERTRYCK, helt eller delvis medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse

Fil dr Bengt Bengtsson, Lund, ordf., byråchef Evald Gustafsson, Lund, v.ordf., antikvarie Nils Nilsson, Lund, sekr., kamrer Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, museichef Torkel Eriksson, Lund, fil lic Lars-Göran Kindström, Helsingborg, professor Birgitta Odén, Lund, museichef Bengt-Arne Person, Varberg, disponent Birger Persson, Ystad, professor Göran Rystad, Lund, greve Hans Wachtmeister, Johannishus, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

